

РЕЦЕНЗИЯ

**от професор д. п. н. Стойко Ванчев Иванов
преподавател в катедра „Социална, трудова и педагогическа
психология“**

на СУ „Св. Климент Охридски“

на трудовете на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева, представени за участие в конкурса за заемане на академичната длъжност „професор по консултативна психология“, Професионално направление: 3.2. Психология в област на Висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки.

Настоящата рецензия е възложена по решение на Научно жури, определено със Заповед № РД-38-658 от 16.10.2017 г. на Ректора на Софийски университет „Свети Климент Охридски“. Конкурсът е за заемане на академичната длъжност **„професор по консултативна психология“**, Професионално направление: Психология, в област на Висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, и е обявен за нуждите на катедра „Социална, трудова и педагогическа психология“. Обявата за конкурса е публикувана в ДВ, бр. 62 от 2017 г. съобразно изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника за неговото приложение, както и Правилника на Софийския университет „Свети Климент Охридски“. В него участва един единствен кандидат – доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева. Подадените от нея документи са в съответствие с Раздел IV, чл. 29, ал. 1, 2, 3 и 4 от изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника за неговото приложение, както и Правилника на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Биографични данни

През 1987 г. Теодора Стоева получава наградата на проф. Генчо Пиръов за студентска научно-изследователска дейност. Това е израз и доказателство за нейния голям творчески потенциал. През 1989 г. тя завършва специалност „Психология“ в СУ „Свети Климент Охридски“ с отличен успех, а през 1992 г. след спечелен конкурс започва работа като асистент по консултативна психология в катедра „Социална, трудова и педагогическа психология“ на СУ „Свети Климент Охридски“. Защитава докторска дисертация на тема „Очаквания за успех и неуспех при личностна тревожност“ през 1998 г. Академичната кариера на Теодора Стоева продължава успешно и през 2004 г. е избрана за доцент. В качеството си на университетски преподавател тя провежда лекционни курсове със студенти от бакалавърска степен

(консултативна психология, психопатология, психология, психология на общуването, педагогическа психология и психология на обучението), магистърска степен (умения и стратегии на психологическото консултиране) и докторантска степен (комуникативна култура). Участва и в два университетски проекта през 2010 и 2012 г. Тя е научен ръководител на двама докторанти, които успешно защитават дисертации по консултативна психология и на още двама докторанти, които са допуснати до защита на дисертация. През 2015 г. самата доц. Теодора Стоева успешно защитава дисертация на тема „Родителски модели на поведение при емоционално-поведенчески нарушения в детска и юношеска възраст“, в резултат на което придобива научната степен „доктор на психологическите науки“.

Важни постижения в професионалното ѝ развитие са спечелените награди за млад учен (на СУ „Св. Климент Охридски“ през 1999 г. и на Философски факултет през 2004 г.). Тя участва в редица специализации в чужбина (през 1995 г. в университетите гр. Престън и гр. Нотингам, а през 2000 г. в Саарбрюкен) и на световните конгреси по психология в гр. Стокхолм (2000) и гр. Пекин (2004). Изнася научни доклади на международни конференции в Уфа (2010), Малайзия (2015) и Хавана (2016). За нейната международна активност допринася отличната ѝ езикова подготовка (владее английски, италиански и руски език). През периода 2010-2016 г. тя участва в редица научни журита с написването на рецензии и становища като с експертизата, която притежава, допринася да се осъществи обективност на направените избори за един професор и седем доктори по психология. Членува в „Съюза на учените в България“ (секция „Педагогика и психология“) и в „Дружеството на психолозите в България“. Като преподавател и изследовател доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева се отличава с богат национален и международен опит, който е резултат от непрекъснатия ѝ стремеж за самоусъвършенстване. Това я утвърждава като ерудиран специалист, ползващ се с авторитет в научната общност в страната и чужбина.

Анализ на научните постижения и приноси на кандидата

Познавам много добре цялостната научна продукция на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева. За участие в настоящия конкурс тя представя общо 28 публикации – 4 монографии; 2 студии; 5 статии в рецензирани списания; 9 публикации на статии и доклади от конгреси и конференции в рецензирани сборници; 8 публикации – части от авторски монографии. Необходимо е да се подчертае, че 7 от публикациите са отпечатани на английски език. В направената справка от отдел „Библиотечно-

информационно обслужване“ на Университетската библиотека при СУ „Св. Климент Охридски“ се посочва списък на забелязаните 21 цитирания на трудовете на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева, издирени по традиционен метод и съхранени в личен архив. В библиотечните каталози на националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ са отразени 19 нейни публикации, а в университетската библиотека „Свети Климент Охридски“ – 26.

Анализът на приложените публикации разкрива, че трудовете **напълно отговарят на изискванията на обявения конкурс за професор**. Те са резултат от нейната системна, целенасочена и последователна повече от двадесет и петгодишна работа в сферата на консултативната психология. Характерното за стила на писане на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева е неговата научна яснота и точност, личното ѝ присъствие и умелото съчетаване на научно-изследователския план с приложния. Чрез цялостното си творчество тя разкрива, че е много добър и ерудиран систематизатор с непрекъснат стремеж за самоусъвършенстване.

Водещи в конкурса са монографиите и е естествено на тях да бъде обърнато по-голямо внимание в настоящата рецензия.

Монографията „Психологическа помощ за деца и юноши /с фокус към семейството/“, София 2013, издателство „Пропелер“ (ISBN 978-954-392-190-4) съдържа 395 страници, представени в 5 глави, въведение и библиография. Тя е отбелязана в автореферата на втората дисертация на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева. Обективно е да се посочи, че около една трета от монографията е включена в дисертацията. Рецензирам монографичния труд „Психологическа помощ за деца и юноши /с фокус към семейството/“, защото притежава редица достойнства, които ѝ отреждат водещо място сред издадените в България трудове по този проблем. Това е мотива ми за необходимостта монографията да бъде специално и подробно анализирана, въпреки че за нея има обстоятелствен отзив от проф. М. Василева в кн. 4 на списание „Наука“ от 2014 година.

Това е петата книга на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева, в която се разкрива задълбоченото познаване от нейна страна на съвременните световни постижения в консултативната психология и психотерапия. В нея е представена авторска теоретична концепция и алтернативни практики за помагане на деца, тийнейджъри и техните семейства. В монографията се посочват различни начини на помагане на съвременното семейство и за преодоляване на многобройните негови дефицити и отклонения. В нея е осъществено едно многообхватно и сериозно

проучване на взаимоотношенията между децата и родителите в семейството като предпоставка за проявите на тревожност, депресия и агресия. В рецензията труд се посочват различни възможности за оказване на психологическа помощ в семейството. Друго негово достойнство е, че се разкриват същностните страни на водещите психологически теории за психичното развитие. Всяка от представените теории предлага „концептуализация на развитието”. Характерното за авторската позиция на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева е, че в нея не се противопоставят една на друга различните теоретични концепции, нормата и патологията, психичното здраве и отклоненията от него.

Монографията е фокусирана върху емоционално-поведенческите нарушения при подрастващите и по-специално доколко девиациите могат да бъдат своевременно идентифицирани, консултирани и терапевтирани в семейната среда. Теоретичният анализ и разкриването на психологическите особености на детето и юношата впечатляват читателя с богатството на съвременни психологически концепти, които доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева умело разкрива. Тя утвърждава идеята, че и родителите в семействата също трябва да бъдат консултирани. Последователно доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева доказва „специфичната” роля на родителите и взаимоотношенията им като фактор за възникване на емоционално-поведенческите проблеми при децата и юношите. В рецензията труд се използва огромен брой съвременни концепти от различни области на психологията и психотерапията в техните сложни взаимовръзки. Психологията на междуличностните взаимоотношения между децата и техните родители са представени разбрано и достъпно, без това да е за сметка на академизма, защото по подходящ начин се използва утвърдената научна терминология.

В ограничения обем на настоящата рецензия не би било възможно да бъде представено идейното богатство и значимостта на монографичното изследване на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева. Това е една полезна книга за психологията на развитието в детско-юношеската възраст, в която се открояват следните приноси: 1. Сполучливо са използвани постановки на различните теоретични школи с цел да се разкриват по-многогранно и динамично феномените на развитието и неговите специфични девиации в детско-юношеската възраст. 2. Обръща се внимание на взаимовръзката между консултативните теории и терапии, от една страна, и възпитателните практики в семейството и ролята на родителските модели на поведение, от друга. 3. Аргументирано се установява, че родителското поведение и родителските

отношения, които са отражение на доминиращите нагласи в обществото, са ключов фактор за възникване и развитие на емоционално-поведенчески проблеми при децата и подрастващите. 4. Структурата и характерът на различните стилове на общуване в семейството и по-точно своеобразното им съотношение, в което те се практикуват, имат съдбоносно значение за бъдещото поведение на съвременните тийнейджъри.

За участието си в конкурса за заемане на академичната длъжност професор по консултативна психология доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева е представила още три монографии – „Съзнаваното и несъзнаваното в психологическата терапия и консултиране“, София 2016, издателство „Пропелер“ (ISBN 978-954-392-425-7), „Азът“ в психологическата терапия и консултация“, София 2016, издателство „Пропелер“ (ISBN 978-954-392-403-5) и „Психологическа помощ при кризи и екстремални ситуации“, София 2016, издателство „Пропелер“ (ISBN 978-954-392-402-8). Тези трудове са израз на многогодишна изследователска работа, притежават множество качества и разкриват ценно познание за специалистите по консултативна психология. Общото между трите монографии е, че са със сходна структура и практико-приложна насоченост относно оказването на психологическа помощ. В тях е направена систематизация на огромна по обем информация, свързана с проблеми с психологическото консултиране и психотерапия, на базата на множество източници, отпечатани на предимно на латиница, през последните две десетилетия. В тях синтезирано, достъпно и по подходящ начин се представят същностните страни на консултативната психология и се подбужда интерес у читателите към тази психологическа наука. Общото е, че и за трите книги има отпечатани отзиви в списание „Наука“ и са обсъждани на заседание на секция „Педагогика и психология“ на „Съюза на учените в България“. Това са факти, които илюстрират, че трудовете на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева са известни на колегите от психологическата общност.

Първата монография „Съзнаваното и несъзнаваното в психологическата терапия и консултиране“ съдържа 191 страници, в които са представени въведение, седем глави, заключение и библиография. Целта ѝ е да изясни мястото на съзнаваните и несъзнаваните процеси в генезиса на психопатологията и тяхната роля за възникване на психичната промяна в процеса на психологическото консултиране и психотерапията. В нея е направен задълбочен анализ на осъзнаваната и несъзнаваната част на психиката според представителите на психоанализата, екзистенциалната, хуманистичната и когнитивната психология. Това не е извършено самоцелно, а в контекста на възникването на психичните проблеми и ролята им в психичното развитие на

личността. В монографията са описани различни техники и добри практики за оказване психологическа помощ на лицата, които имат нужда от такава. Те са представени като начини за активизиране на резервите на личността. Предложени са и упражнения за самоподготовка на хората, нуждаещи се от психична подкрепа. Тези упражнения са насочени главно към осъзнаването на вътрешната и външната реалност на личността.

Втората монография „Азът“ в психологическата терапия и консултация“ е с обем от 223 страници, които са структурирани във въведение, шест глави, заключение и библиография. В нея се защитава тезата, че „Азът“ е неразривна част от съвременното приложение в теорията и практиката на психологическото консултиране и психотерапията. В съдържателно отношение в тази монография се разкриват възгледите за „Аза“, които са от ключово значение за консултативната практика. Описват се специално схващанията на психоаналитиците (З. Фройд, К. Юнг, К. Хорни, А. Фройд, Х. Кохут, М. Клайн и др.), представителите на екзистенциално-хуманистичната психология (А. Маслоу, К. Роджърс, Р. Мей, В. Франкъл, Ф. Пърлз и др.), рационално-емотивния подход на А. Елис, на психосинтеза (Р. Асаджолли), на психодрамата (Д. Морено) и др. В този труд са описани полезни упражнения за самоизследване и самоподпомагане. Тяхната цел е постигането на цялостност на „Аза“ чрез предизвикването на доверие в собствените сили и преодоляването на съмненията в себе си. Тази монография е част от трилогията, която включва още книгите „Съзнаването и несъзнаването в психологическата терапия и консултиране“ и „Емоцията и когницията в психологическата терапия и консултация“. Последният труд е представен за първата хабилитация на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева. Това е надеждно доказателство за нейното постоянство и целенасоченост при изследването на съществени страни на консултативната психология.

Монографията „Психологическа помощ при кризи и екстремални ситуации“ съдържа 243 страници, в които са представени въведение, осем глави, заключение и библиография. Отделните части на тази книга разкриват една добре изградена теоретична постановка за кризите и екстремалните ситуации. Проблематиката ѝ е изключително актуална в контекста на нарастващата необходимост от квалифицирани специалисти, които да предоставят психологическа помощ на хората, които имат нужда от такава. В нея са формулирани конкретни препоръки, които са много полезни за практическите психолози в условията на кризисни и следкризисни интервенции. Ценното е, че кризата е представена и като една възможност за личностно израстване и промяна. Монографията има и качества на учебно пособие, което може да се използва

при обучението в кризисно консултиране за лица, които страдат от трудни за лекуване болести, преживяващи загуба, насилие, суицидно поведение и т. н. Предложени са примерни практически програми за групово консултиране във връзка с оказване на психологическа помощ на деца жертва на насилие чрез положително повлияване на техните преживявания и самооценка.

От представените трудове от доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева за участие в конкурса специално внимание заслужават студиите, отпечатани в рецензирани годишници на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В първата „Влияние на индуцирано позитивно и негативно настроение при лица с и без личностна тревожност, върху оценки за събития с различна валентност“ (Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, том 92 от 2004 г. с. 81-112) се установява, че различните типове настроения влияят върху промяната на когнициите при консултирането на лица с емоционални нарушения. В рецензираната студия се подчертава, че при промяната трябва да се отчитат подбудите, които обуславят продуцирането на когнициите. Втората студия е озаглавена „Проблемът за регулирането на негативно настроение при личностна тревожност“ (Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, том 93 от 2008 г. с. 255-276). В нея се разкрива, че негативните емоции предизвикват отрицателните когнитивни структури и че наличието на мотивация за освобождаване от негативно преживяване е предпоставка за прилагането на подходящи стратегии за регулация. Получените резултати могат да се използват успешно при оказване на психологическа помощ на лица, които се отличават с проява на голяма личностна тревожност.

Посочената проблематика се доразвива в редица статии в рецензирани списания и сборници. В публикацията „Семейна среда и психично благосъстояние“, публикувана в сп. „Специална педагогика“, 2010, кн.12, се изследва влиянието на семейната среда върху тревожността и се прави изводът, че родителските модели понякога предизвикват проявите на тревожност у своите деца. Направените изводи в тази статия са ценни за семейното консултиране. Тази статия обаче не подлежи на рецензиране, защото фигурира в автореферата на докторската дисертация на доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева от 2014 година. Същото заключение по същата причина може да се направи и за статията „Депресията в детска и юношеска възраст: семеен контекст“, публикувана в сп. „Педагогически новости“ от 2013, кн. 1, както и за статията „Психологически възгледи за влиянието на родителското поведение върху

психичното здраве на децата“, публикувана в „Сборник по клинична и консултативна психология“, София 2012, и др.

Приложени са и статии, които подлежат на рецензиране. Такава е статията „Родителски стилове и тревожност в детска и юношеска възраст“, отпечатана в сп. „Психология: теория и практика“ през 2015, кн. 1. В статията са представени резултати от изследване с авторска методика, с която се проучват различни параметри на родителското поведение. В нея се установява, че ключов фактор за развитие на тревожността в детството е емотивността и емоционалната дистанцираност на родителя, а през юношеството – авторитарността на родителя и симбиозата с юношата. В статията „Емоционална интелигентност и стрес“, публикувана сп. „Психология: теория и практика“ през 2017, кн. 1, след проведено изследване със собствена авторска методика с лекари, учители и полицаи се установява, че емоционалната интелигентност влияе на редуцирането на стреса. В статията „Психологическа помощ при терористични атаки: импликации за училищните консултанти“, отпечатана в сборника от международна научна конференция „Предизвикателства и перспективи пред съвременната психология“, се описват кризисни интервенции в индивидуален и групов формат.

Считам, че кандидатът за професор по консултативна психология има големи научни способности, които проличават в цялостната ѝ изследователска и научна работа. В своята преподавателска и консултативна дейност доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева съчетава много успешно теоретични знания, изследователски резултати и практически опит в консултативната психология. Нейните творчески постижения показват неоспоримо професионалната ѝ компетентност и възможностите за прилагане на постиженията на академичната психология в сферата на психологическата практика, свързана с оказването на психологическа помощ. Цялостната ми оценка на нейната научна продукция и преподавателската дейност е безусловно положителна. Компетентностите ѝ са напълно приложими и релевантни към съвременната теория и практика на консултативната психология.

Критични бележки и препоръки

1. Относително недостатъчният брой позоваване на български автори може да формира у читателите впечатление за непознаване на техните трудове или за национален нихилизъм. Поради тази причина препоръчвам да бъдат повече и

по-често цитирани трудовете на българските психолози, дори и ако е необходимо те да бъдат критикувани за нещо.

2. В някои от монографичните изследвания може в по-голяма степен и по-категорично да се изрази авторската позиция чрез анализ на конкретни случаи или цитиране на резултати от собствени или чужди емпирични изследвания.

В заключение считам, че кандидатурата на **доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева** напълно отговаря на законовите изисквания, на установените научни критерии и на нуждите на катедра „Социална, трудова и педагогическа психология” във Философски факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Това ми дава основание да подкрепя и да гласувам положително за обсъжданата кандидатура. **Предлагам с убеденост** на членовете на научното жури да **гласуват за това** на **доц. д.пс.н. Теодора Стойчева Стоева да бъде присъдена академичната длъжност „професор по консултативна психология”**.

30. 11. 2017 г.

гр. София

Рецензент:.....

проф. д. п. н. Стойко Иванов